

วิเคราะห์ภพภูมิของพระภูมิเจ้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท
An Analysis of the Worlds of the Guardian Spirit (Phraphumi Jaotee) in
Theravada Buddhist Philosophy

พระธัญวัฒน์ จิรวาทโน (บรรณารักษ์)
Phrathanyawath Jirawattano (Bannarak)
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน
Mahamakut Buddhist University Isan Campus
Author for Correspondence: Email; sonk101@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาภพภูมิในพุทธปรัชญาเถรวาท 2. เพื่อศึกษาพระภูมิเจ้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3. วิเคราะห์ภพภูมิของพระภูมิเจ้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท วิธีดำเนินการวิจัยแบบเชิงคุณภาพจากคัมภีร์พระไตรปิฎก เอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาจัดหมวดหมู่ วิเคราะห์ข้อมูลให้สอดคล้องอย่างเป็นระบบ แล้วนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า ภพภูมิในพุทธปรัชญาเถรวาท ประกอบด้วย 1. กามภพ มีอบายภูมิ มนุสสภูมิ เทวภูมิ 2. รูปภพ มีพรหมโลก 16 ชั้น และ 3. อรูปภพ 4 ชั้น แบ่งเป็นฝ่ายกุศลกรรมและฝ่ายอกุศลกรรม อบายภูมิมีความทุกข์ทรมานที่สุด มีชีวิตหลังความตายและมี การเวียนว่ายตายเกิด จัดเป็นสัมมาทิฐิ เป็นความเชื่อสำคัญทำให้คนทำดี เว้นความชั่ว สิ่งที่ทำให้เกิดคือตัณหาและกรรม ความตายจึงเป็นช่องทางผ่านของสัตว์ทั้งหลายที่ไปมาระหว่างโลกนี้กับโลกอื่น พระภูมิเจ้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท ได้แก่เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา การระลึกถึงพระภูมิเจ้าที่ด้วยหลักอนุสติข้อ 6 เรียกว่า เทวตานุสติ เพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต รวมถึงการทำเทวตาทิสต์ด้วย เทวดานั้นเมื่อผู้ครองเรือนบูชาแล้วก็ย่อมบูชาตอบ เมื่อเขานับถือแล้วก็นับถือตอบ คอยอนุเคราะห์ผู้ครองเรือนเหมือนมารดาอนุเคราะห์บุตร วิเคราะห์ภพภูมิของพระภูมิเจ้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ ภพภูมิเป็นสถานที่เกิดและที่อยู่ แบบเป็นเชิงนามธรรมระดับจิตและเชิงรูปธรรมด้วย ส่วนพระภูมิเจ้าที่เป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ได้แก่ คนธรรพ์ กุมภภินท์ นาค ยักษ์ เพราะการทำบุญด้วยหวังอามิส มีความเชื่อผิดเรื่องทำบุญ และทำบุญเพียงเล็กน้อย การเกิดจึงมีลักษณะที่ต่างกันไป ความเชื่อนี้ทำให้เกิดประเพณี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม เช่น ตามโบสถ์ ศาลาการเปรียญ พระราชวัง เป็นต้น

คำสำคัญ: ภพภูมิ; พระภูมิเจ้าที่; กามภพ

Received:04/02/2565, Revised:22/04/2565 Accepted:25/04/2565

Abstract

The objectives of this research were as follows: 1. to study the world (Bhava (existence)) in Theravada Buddhist philosophy, 2. to study the guardian spirits (Phraphumi Jaotee) in Theravada Buddhist philosophy, and 3. to analyze of the world (Bhava (existence)) of the guardian spirits (Phraphumi Jaotee) in Theravada Buddhist philosophy. This research was qualitative research and collected data from the Tipitaka scriptures, academic documents, and related research papers. Then used to categorize and analyze the data to be consistent in a systematic way and then presented the descriptive data for an analysis

The results of the research were as follows: The Worlds (Bhava (existence)) in Theravada Buddhist philosophy consists of: 1. Kama-bhava (the Sense-Sphere) – Apaya (states of loss and woe), Manussa (the world of man), Deva (the heavenly world), 2. Rupa-bhava (the Form-Sphere) – 16 levels of Brahma-loka (the Brahma world) and 3. Arupa-bhava (the Formless Sphere) – 4 levels of bhava are divided into wholesome action and unwholesome action. Apayabhumi consists of worst suffering with the cycle of birth and death. This is classified as Sammaditthi – an important belief leading to do good deeds and refrained from doing evil deeds; the cause of lust and karma. Death is therefore merely passage for all beings passing through this world and the other.

The guardian spirits (Phraphumi Jaotee) in Theravada Buddhist philosophy include the Catummaharajika (the realm of the Four Great Kings). The remembrance of the guardian spirits with the principle of Anussati 6 (recollection) is called Devatanussati (recollection of deities) as a model for living including an offering to the deities. After people worship and pay homage to the deity, in return, the deity will look after them.

Analysis of the World of the Guardian Spirit (Phraphumi Jaotee) in Theravada Buddhist Philosophy found that the worlds are the place of birth and abode in abstract form at the mental and concrete level as well. As for the guardian spirit in the form of gods in the Jatu Maha Rashika level, such as Gandharvas, Kumphanda, Naga, and Yaksha. Making merit with the hope of allurements is a wrong belief in the aspect of merit and making a small number of good deeds. Therefore, birth has different characteristics. This belief leads to traditions, arts, architecture, and painting in churches, pavilion, palaces, etc.

Keywords: Bhava (existence); guardian spirits; Kama-bhava (the Sense-Sphere)

บทนำ

การยอมรับว่าเทวดามีจริงหรือความมีอยู่จริงของเทวดานั้นไม่เป็นที่กลางแกลงสงสัยของเหล่าพุทธบริษัท เพราะมีหลักฐานปรากฏอยู่ในที่หลายแห่ง ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในหมู่เทพยดานั้น แลเทพยดา นักร้อยนัพันเป็นอันมาก ได้เข้ามาหาเรา ครั้นเข้ามาหาไหว้เราแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้งเทพยดาเหล่านั้นยืนเรียบร้อยแล้ว ได้กล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญทุกข นัับแต่บัดนี้เป็นต้นไป 91 กับ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสี เป็นกษัตริย์โดยพระชาติ เสด็จอุบัติในชาติตติยสกุล เป็นโกณ

ัญญาโดยพระโคตม มีพระชนมายุประมาณ แปดหมื่นปีพระองค์ได้ตรัสรู้ที่ควงไม้แคฝอย (ที่.ม. (ไทย) 10/91/51 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นับกาลล่วงมาถึงสมัยสุโขทัยพระยาสิทธิพรศึกษา พระพุทธศาสนา ทรงนิพนธ์เตภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง ทรงอธิบายภพภูมิต่าง ๆ โดยมีพระประสงค์เพื่อการ ปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์มีจริยธรรม ให้เกรงกลัวต่อการทำความชั่วให้มีความขวนขวายในการทำคุณงาม ความดี (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2546)

จากความรู้พัฒนาการมาเป็นความเชื่อของชาวไทยเรื่องพระภูมิเจ้าที่ คนที่นับถือพระพุทธศาสนาให้ ความเคารพนับถือเจ้าที่หรือเทวดาของศาสนาอื่น เช่น ในพิธีการทั้งผู้ที่ นับถือพระพุทธศาสนาและผู้ที่ยึดศรัทธา ในศาสนาพราหมณ์ จะมีกิจกรรมทั้งพุทธและพราหมณ์ไปพร้อมกันจนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ แยกกันไม่ออก (พจนานุกรม วิพจน์, 2547) และสังเกตได้ไม่ยากตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พระภูมิเจ้าที่ก็เป็นสิ่ง หนึ่งที่คนให้ความเคารพนับถือ ที่สืบทอดความเชื่อมาจากศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ เพราะเชื่อว่า พระภูมิเจ้าที่ คือ เทวดา หรือเทพารักษ์ประจำพื้นที่บนโลกที่คนเราปลูกบ้านสร้างเรือนอันเป็นเคหสถานที่อยู่ อาศัยหรือใช้เป็นที่พักผ่อนการทำการค้าหาเลี้ยงชีพ

จากข้อมูลดังกล่าวมาความรู้ที่แท้จริงตามคำสอนขององค์พระพุทธเจ้าเรื่องภพภูมิและพระภูมิเจ้าที่เป็น อย่างไร ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องภพภูมิของพระภูมิเจ้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อศึกษา ภพภูมิในพุทธปรัชญาเถรวาท พระภูมิเจ้าที่ใน พุทธปรัชญาเถรวาท และวิเคราะห์ภพภูมิของพระภูมิเจ้า ที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งจะได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภพภูมิในพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาพระภูมิเจ้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท
3. วิเคราะห์ภพภูมิของพระภูมิเจ้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการเน้นวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก เพื่อวิเคราะห์ภพภูมิของพระภูมิเจ้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท แบ่ง วิธีดำเนินการวิจัย ได้แก่ 1) ขั้นรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาท ข้อมูลทุติยภูมิจากตำรา หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสาร วารสาร บทความวิชาการ และงานเขียนที่เกี่ยวข้อง 2) ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล คือ การทำการแยกแยะ จัดประเภท ข้อมูล แล้ววิเคราะห์ ให้สอดคล้องและเหมาะสมแก่เนื้อหาของการวิจัย 3) ขั้น นำเสนอผลงานการวิจัยอาศัยกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพแบบเน้นเอกสาร ด้วยวิธีการพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องวิเคราะห์ภพภูมิของพระภูมิเจ้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ภพภูมิในพุทธปรัชญาเถรวาท

ภพภูมิ หมายถึง สถานที่เกิดทั้งที่เป็นเชิงนามธรรมระดับจิตและเชิงรูปธรรมที่เป็นสถานที่ของสัตว์ ภพ ภูมิในพุทธปรัชญาเถรวาท แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

1) กามภพ ได้แก่ 1) อบายภูมิ ประกอบด้วย นรกภูมิ ตีรจฉานภูมิ เปตภูมิ อสุรกายภูมิ 2) มนุสสภูมิ แบ่งเป็น 1. มนุสสนิรโย ร่างกายเป็นมนุษย์ใจเหมือนสัตว์นรก 2. มนุสสเปโต มนุษย์มีใจคิดอยากได้อะไรมีอยู่ เสมอไม่รู้จักพอ 3. มนุสสตีรจฉานโน ร่างกายเป็นมนุษย์ใจเหมือนตีรจฉาน 4. มนุสสสุโต ใจเป็นมนุษย์ 5.

มนุสสทิว กายเป็นมนุษย์ใจเป็นเทวดา สำหรับมนุษย์อยู่บนพื้นแผ่นดินที่มีอยู่ 4 ทิศ ของภูเขาสินรุ มนุษย์ภูมิ ประกอบด้วย 4 ทวีป คือ (1) ปุพพิเทททวีป (2) อปรโคยานทวีป (3) ชมพูทวีป (4) อุตตรกุรุทวีป 3) เทวภูมิ ประกอบด้วยสวรรค์ 6 ชั้น 1) จาตุมหาราชิกา 2) ดาวดึงส์ 3) ยามาภูมิ 4) ดุสิตาภูมิ 5) นิมมานรดีภูมิ 6)ปรนิมมิตตวสวัตติภูมิ

2) รูปภพ ได้แก่ พรหมโลก 16 ชั้น ประกอบด้วย พรหมปาริสาชภูมิ พรหมบุโรหิตาภูมิ มหาพรหมภูมิ ปริตตภาภูมิ อัมปมาณาภูมิ อาภัสสราภูมิ ปริตตสุภาภูมิ อัมปมาณสุภาภูมิ สุกกิมหาภูมิ เวทปผลาภูมิ อสัณเฐิตตาภูมิ อวิหาภูมิ อตปภาภูมิ สุตัสสาภูมิ สุตัสสีภูมิ อกนิฐาภูมิ

3) อรูปภพ แบ่งเป็น 4 ชั้น คือ อากาสาณัญจายตนภูมิ วิญญานัญจายตนภูมิ อากิญจัญญายตนภูมิ เนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ

คำว่า “ภูมิ” ในความหมายของชั้นหรือแผ่นดินนั้นบ่งถึงสถานที่เชิงรูปธรรม ในความหมายของชั้นแห่งจิต ระดับจิตใจ หรือระดับชีวิตนั้นจะแสดงถึงภาวะทางจิตในเชิงนามธรรม แบ่งเป็นภพภูมิฝ่ายกุศลกรรม และภพภูมิฝ่ายอกุศลกรรม ภูมิที่ทุกข์ทรมานมากที่สุด คืออบายภูมิ 4 คือภพภูมิที่เป็นสัตว์นรก สัตว์เดรัจฉานเปรต อสุรกาย ตามลำดับ ส่วนภพภูมิที่เหลือนั้นจะเป็นสุขมากกว่าอบายภูมิ คือ มนุสสภูมิ เทวภูมิ ส่วนรูปภูมิและอรูปภูมิ นั้นเป็นภพภูมิที่มีความสุขเช่นกัน และแต่ละภพภูมิมีอายุที่แตกต่างกันไป ถ้าสัตว์ที่เกิดในอบายภูมิ จะมีลักษณะตายแล้วเกิด เกิดแล้วตาย ณ สถานที่แห่งนั้นจนกว่าจะสิ้นกรรม และสัตว์โลกมีโอกาไปได้ไปเกิดในทุกภูมิทั้งภูมิที่เป็นกุศลและอกุศล เพราะสัตว์ทำดีบ้าง ทำชั่วบ้าง แต่ผู้ที่ไม่ต้องไปอบายภูมิอีกคือผู้ได้เป็นพระอรหันต์บุคคลตั้งแต่ระดับโสดาบัน

ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ชีวิตของสัตว์ถูกขับเคลื่อนหรือชักนำด้วยตัณหา ตัณหานี้เป็นเหตุเกิดขึ้นในภพใหม่ แนวคิดเรื่องภพภูมิเป็นการยืนยันแนวคิดเรื่องกรรมว่า ความตายและการเกิดของสัตว์ทั้งหลายซึ่งมีตัณหาเป็นตัวขับเคลื่อนนั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ และโลกนี้ไม่ใช่ที่เดียวที่เป็นแหล่งเกิดของสัตว์ แต่ยังมีโลกอื่น ๆ ที่สัตว์ทั้งหลายไปเกิดและตายเช่นกัน โดยนัยนี้ความตายจึงเป็นเพียงช่องทางผ่านของสัตว์ทั้งหลายที่ไปมาระหว่างโลกนี้กับโลกอื่น

2. พระภูมิเจ้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระภูมิเจ้าที่ หมายถึงเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกามีหน้าที่ในการปกป้องดูแลสถานที่ต่าง ๆ เช่น น้ำ อากาศ ภูเขา ป่าไม้ เป็นต้น ประกอบด้วย 1. ท้าวธรรมาหาราช ปกครองเทพนครทิศตะวันออก ปกครองหมู่คนธรรพ์ 2. ท้าววิรูปหฆมาราช ปกครองเทพทิศทักษิณ คือ ทิศใต้ ปกครองพวกกุมภภัณฑ์ 3. ท้าววิรูปักษ์มาราช มีอำนาจปกครองเทพนครซึ่งตั้งอยู่ในทิศปัจฉิม คือ ทิศตะวันตก ปกครองหมู่ขนาด และ 4. ท้าวเวสสุวรรณมาราช ท้าวเวสสุวรรณมาราชหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ท้าวกุเวรมหาราช มีอำนาจปกครองเทพนครที่ตั้งอยู่ในทิศอุดร คือ ทิศเหนือ มีอำนาจปกครองพวกยักษ์ ท้าวมหาราชทั้ง 4 นอกจากจะปกครองเทวดาแล้วยังมีหน้าที่ปกครองเป็นผู้คุ้มครองพิทักษ์รักษาโลกมนุษย์ด้วย จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าท้าวจุลโลกบาล แต่นิยมเรียกกันว่าอินทระ ยมะ วรุณะ และกุเวระ

นอกจากนี้ เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกามี ยังสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ (1) ภูมิภูมิตูเทวดาหรือภูมิภูมิตูเทวดา ได้แก่ “เทวดาที่อยู่อาศัยตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ภูเขา แม่น้ำ มหาสมุทร ใต้ดิน บ้าน เจดีย์ ศาลา และซุ้มประตู เป็นต้น (2) รุกขภูมิภูมิตูเทวดาหรือรุกขเทวดา ได้แก่ “เทวดาที่อาศัยอยู่ในต้นไม้เป็นวิมานเทวดา ประเภทนี้มีอยู่ 2 จำพวก คือ จำพวกหนึ่งมีวิมานอยู่บนต้นไม้ อีกจำพวกหนึ่งอยู่บนต้นไม้แต่ไม่มีวิมาน (3) อากาสภูมิภูมิตูเทวดาหรืออากาศเทวดา ได้แก่ “เทวดาที่อาศัยอยู่ในอากาศ เทวดาจำพวกนี้มีวิมานเป็นที่อยู่ของตนเองโดยเฉพาะ เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ และดาวทั้งหลาย

การดำเนินชีวิตของกุมเทวดาและอากาศเทวดา มีความเป็นอยู่คล้ายคลึงและใกล้เคียงกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์มาก เพราะในชีวิตประจำวันต้องประสบกับ สุข ทุกข์ ดีใจ เสียใจเหมือนกันมนุษย์ทั่วไปทุกประการ แต่เนื่องจากได้บำเพ็ญกุศลกรรมไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ จึงได้อุบัติเป็นเทวดา ส่วนเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาอาจแบ่งได้เป็น 4 จำพวก คือ (1) ยักษ์ ยักษ์ณี ได้แก่ เทวดายักษ์ชาย ยักษ์หญิง (2) คันธัพพ คันธัพพี ได้แก่ เทวดาคันธัพพะ ชาย หญิง ได้แก่ เทวดาที่ถือกำเนิดอยู่ภายในต้นไม้ที่มีกลิ่นหอมและอาศัยอยู่ตลอดไป (3) กุมภภณโท กุมภภณที ได้แก่ เทวดากุมภภณต์ ชาย หญิง เป็นเทวดาจำพวกหนึ่งเรียกว่ารากษส (4) นาโค นาคี ได้แก่ เทวดานาค ชาย หญิง อีกอย่างคือลักษณะของพระภูมิเจ้าที่ คือภพที่อยู่ของพวกโอปปาติกะกำเนิดคือ เกิดผุดขึ้นเจริญเติบโตทันที มีแสงรัศมีทิพย์ใสมุดม่องพุ่งออกจากกาย มีอากาศบริสุทธิ์คงที่ ไม่หนาว ไม่ร้อน มีลมอ่อน ๆ พัดโชยเย็นกายตลอดเวลา มีสุธาโภชนาดีเลิศ รสกลมกล่อมเป็นอาหาร ไม่ต้องรับประทานให้เสียเวลาเพียงนึกเท่านั้น มีที่อยู่อาศัย คือ ภูมิตามเป็นปราสาทสวยงามวิจิตร ตระการตา และมีเครื่องภูษาอาภรณ์เครื่องประดับต่าง ๆ เป็นทิพย์สวยงาม

การระลึกถึงพระภูมิเจ้าที่จากอนุสสติ 10 ประการ ระลึกถึงคุณความดีของเหล่าเทวดาไว้ในข้อที่ 6 ได้แก่ เทวดาอนุสสติ ส่วนการทำเทวดาพสิ หมายถึงการทำบุญอุทิศให้เทวดา เทวดานั้นเมื่อผู้ครองเรือนบูชาแล้วก็ย่อมบูชาตอบเมื่อเขานับถือแล้วก็นับถือตอบตั้งแต่นั้นไปก็คอยอนุเคราะห์ ผู้ครองเรือนเหมือนมารดาอนุเคราะห์บุตร คนที่เทวดาเอ็นดูอนุเคราะห์ ย่อมประสบแต่ความเจริญในกาลทุกเมื่อ ฉะนั้นคนผู้สวดผู้หวังความสุขความเจริญสืบไปในเบื้องหน้าโดยไม่ขาดสายก็ควรแบ่งทรัพย์สินทำบุญอุทิศให้เทวดาส่วนหนึ่งด้วย

3. วิเคราะห์ภพภูมิของพระภูมิเจ้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท

วิเคราะห์ความหมายภพภูมิและพระภูมิเจ้าที่ แบ่งเป็น วิเคราะห์ความหมายภพภูมิ ได้ว่า “ภพ” กับ “ภูมิ” ใช้แทนกันได้มีความหมายคล้ายคลึงกัน ภพภูมิเหล่านี้เป็นสถานที่รองรับการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสังสารวัฏในพุทธปรัชญา ครอบคลุมทั้งสถานที่เกิดซึ่งมีลักษณะเชิงรูปธรรมและภาวะทางจิตซึ่งมีลักษณะเชิงนามธรรมด้วย และ วิเคราะห์ความหมายของพระภูมิเจ้าที่ ได้ว่า ภพภูมิ คือสถานที่เกิดและที่อยู่ของสัตว์ ส่วนพระภูมิเจ้าที่ คือบุคคลที่มาจากเกิดในภพภูมิ เมื่อเชื่อว่ามีภพภูมิ มีพระภูมิเจ้าที่ คนจึงเกิดกระทำการต่าง ๆ จะเอาพระภูมิเจ้าที่เป็นที่พึ่งไม่ได้ เป็นเพียงเครื่องระลึกให้ทำ ความผลดีและผลเสียของความเชื่อในเรื่องเหล่านี้ ต้องหมั่นศึกษาหาความรู้และปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจอันจะนำไปสู่ความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาอย่างแท้จริง เช่น เชื่อว่าพระภูมิเจ้าที่เป็นบุคคลตัวอย่าง ที่เราควรเอาแบบอย่างในการกระทำความดี เราเคารพบูชาคุณ เรายะลิกนึกถึงก็เพื่อให้จิตใจเกิดกำลังใจ ไม่ให้เกิดความท้อแท้ที่จะปฏิบัติตามแบบอย่างที่ดีงามตามที่ ท่านเหล่านั้นได้ปฏิบัติและได้รับผลที่ดีมาแล้ว ผลที่ท่านเหล่านั้นได้รับล้วนเป็นสักขีพยานว่า ท่านไม่เคยมีความเชื่ออย่างผิด ๆ ไม่เคยหวังพึ่งใคร ท่านลงมือกระทำเอาเองตามแนวทางแห่งการประพฤติในทางพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์ประเภทของภพภูมิและพระภูมิเจ้าที่ แบ่งเป็น วิเคราะห์ประเภทของภพภูมิ ได้ว่า จากความเชื่อของชาวพุทธเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และเชื่อในเรื่องกรรม เกิดจากหลักคำสอนเรื่องภพภูมิแน่นอน ทำให้เกิดแนวคิด ได้แก่ 1) ทุกสิ่งจะทำการให้สำเร็จผลที่ต้องการด้วยความเพียรพยายามของตนเอง 2) ไม่หวังพึ่งสิ่งภายนอก และ 3) ทำให้เกิดความไม่ประมาท ซึ่งยึดหลัก ความเพียรของตนเอง ปัญหาเป็นเครื่องมือฝึกฝนตนเอง ให้รู้จักพึ่งตนเอง และให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และวิเคราะห์ประเภทของพระภูมิเจ้าที่ ได้ว่า ความเชื่อเรื่อง ยักษ์ คนธรรพ์ กุมภภณต์ และนาค เกิดจากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องภพภูมิของพระภูมิเจ้าที่สำหรับความเชื่อที่โดดเด่นที่สุดของคนไทยที่เป็นชาวพุทธ เป็นความเชื่อเรื่องพญานาค หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า พญานาค โดยมีท้าววิรูปักษ์มหาราช ปกครองหมื่นนาค เห็นได้จากตามวัดต่าง ๆ มีการปั้นรูปพญานาค ภาพวาดตามฝาผนังศาลา โบสถ์ วิหาร เป็นต้น

ดังนั้นประเภทของภพภูมิของพระภูมิเจ้าที่จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิด ได้แก่ 1. ศรัทธา เช่น ตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่มีขึ้นในบ้านแล้วทำการ 2. พลละ ธรรมอันเป็นพลังทำให้ดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจ ไม่หวั่นต่อภัยทุกอย่าง ทำให้คนในมุ่งมั่นแต่จะทำความดี 3. ไม่เชื่อนอกคำสอนของพระพุทธศาสนา พระภูมิเจ้าที่จะมาช่วยคลันดาลให้ได้สมปรารถนาย่อมผิดต่อหลักการพระพุทธศาสนา และ 4. เกิดการทำเทวดาผี หมายถึงการทำบุญอุทิศให้เทวดา เพราะเทวดาไปจากคนที่ประกอบด้วยคุณธรรมต่าง ๆ ที่อาจส่งให้ไปสู่คติโลกสวรรค์ในเวลาสิ้นชีพมียอยู่

วิเคราะห์ลักษณะของภพภูมิ แบ่งเป็นวิเคราะห์ลักษณะของภพภูมิ ได้แก่ ภพภูมิกับการเวียนว่ายตายเกิด ตามหลักพุทธปรัชญากรรมเป็นตัวกำหนดว่าชีวิตหลังความตาย สัตว์จะไปเกิดในภพใด ความเชื่อในภพทั้ง 3 นี้จัดเป็นส่วนหนึ่งของสัมมาทิฐิ บุคคลที่มีสัมมาทิฐิ ในทางตรงข้ามถ้าหากบุคคลใดไม่ได้เชื่อหรือมีแนวคิด ว่า โลกนี้มี โลกหน้ามี เป็นต้น เชื่อว่าเป็นมิจฉาทิฐิ และเชื่อว่าคนพาล (อสังขบุรุษ) แต่เรื่องภพภูมินี้ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นเชิงประจักษ์ได้ จึงอาศัยการฟังและศึกษาแล้วเชื่อ ซึ่งเป็นความเชื่อส่วนบุคคล แต่พระพุทธศาสนาก็เสนอแนวทางไว้สำหรับบุคคลที่ไม่เชื่อเรื่องภพภูมิ เพราะมองว่าความเชื่อภพภูมิหลังความตายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนทำความดี เกรงกลัวความชั่วและวิบากของกรรมชั่ว โดยให้หลักประกันของการทำดีและการดำเนินชีวิตที่ดีเป็นบุญ และเกิดกุศลแก่ชีวิต น้อยที่สุดคือมีชีวิตอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน การประเมินค่าของการกระทำว่าเป็นกรรมดีและกรรมชั่ว สิ่งนี้ดี สิ่งนี้ไม่ดี สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ ซึ่งเป็นแนวทางของจริยศาสตร์แล้ว ยังสามารถนำมาใช้ในการประเมินผลที่จะได้รับในเชิงอภิปรายได้ด้วย และวิเคราะห์ลักษณะของพระภูมิเจ้าที่ ได้ว่า จากคำสอนดังกล่าวทำให้ชาวพุทธเกิดแรงจูงใจที่จะไปเกิดเป็นเทวดาสวรรค์ชั้นจาตุมหาชิกาก็ได้ และมีการบูชาแบบต่าง ๆ มีจุดประสงค์เพื่อให้เทวดารักษา และช่วยคลันดาลให้ตัวเอง สมความปรารถนา เช่น การไหว้เจ้าที่ที่ก่อสร้างบ้าน ไหว้เจ้าที่ให้ร่ำรวย พุทธปรัชญาเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ดึงขึ้น คือเหนี่ยวพอให้เป็นที่เกาะผ่าน เท่านั้น ฉะนั้น การที่มียึดเหนี่ยวก็เป็นเพียงพัฒนาชีวิตของเราให้ดีขึ้นเพื่อจะเดินหน้าต่อไป พัฒนาชีวิตทั้งด้านพฤติกรรมกาย วาจา ทั้งด้านจิตใจ และในด้านปัญญา ในการตัดสินใจว่าการตัดสินใจเลือกกระทำพิธีกรรมต่าง ๆ มีการเคารพบูชาศาล พระภูมิเจ้าที่ เป็นต้น สามารถสรุปลงในหลักมหาปเทศ ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาต้องถือ ธรรมเป็นสรณะที่พึ่งสูงสุดที่แท้จริง ในสากลโลกไม่มีอะไรเหนือธรรม มนุษย์ต้องทำไม่รอให้เทวดามาทำให้ ความสัมพันธ์กับเทวดาจะต้องให้ชัดเจนว่าสัมพันธ์ในสถานะไหน และใครมีบทบาทอย่างไร

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ภพภูมิของพระภูมิเจ้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท” อภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

การไหว้พระภูมิเจ้าที่ หรือเรียกสั้น ๆ ว่า การ “ไหว้เจ้าที่” เป็นความเชื่อของคนไทยที่อยู่คู่กันมานาน โดยนับเป็นความเชื่อทางจิตใจอย่างหนึ่งว่า ก่อนทำสิ่งต่าง ๆ หากไหว้เจ้าที่เจ้าทางในพื้นที่บริเวณนั้นก็ช่วยให้อะไรทุกอย่างออกมาราบรื่น ไม่มีปัญหาหรือความขัดข้องอันใดตามมาจากภายหลัง เมื่อจะไหว้เจ้าที่ สอดคล้องกับพระใบฎีกาคำปุ่น ธรรมทินโน ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ของชาวตำบลสีแก้ว อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด” พบว่า ชาวไทยพุทธ ในตำบลคลองแห อำเภอลาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีความเชื่อว่าพระภูมิเจ้าที่ คือเทพารักษ์ประจำสถานที่ต่าง ๆ เช่น ผืนดิน แผ่นน้ำ และสถานที่ ๆ มนุษย์สร้างขึ้น และเชื่อว่าสามารถคลันดาลให้เกิดความก้าวหน้าแก่ผู้อยู่อาศัยและผู้ประกอบกิจการในสถานที่นั้น ๆ (พระใบฎีกาคำปุ่น ธรรมทินโน, 2561)

การระลึกถึงพระภูมิเจ้าที่จากอนุสสติ 10 ประการ เป็นการระลึกถึงคุณความดีของเทวดา ได้แก่ เทวดา นุสสติ ผู้จะเจริญเทวดานุสสติ ระลึกว่าเหล่าท่านเทวดาด้วยคุณธรรมที่ได้เกิดเป็นเทวดา เทวดาเป็นเพียงแบบอย่างในการดำเนินชีวิตเท่านั้น มิใช่เป็นที่พึ่งสูงสุดหรือจำต้องเคารพนบถน้อมด้วยความเกรงกลัวอำนาจอิทธิฤทธิ์บันดาลให้มนุษย์ประสบกับภัยด้วยประการต่าง ๆ แม้ว่าเทวดาจะมีฤทธิ์อำนาจมากกว่ามนุษย์ก็ตาม แต่มนุษย์นอบน้อมในฐานะที่มีความดี สอดคล้องกับพระจักรกฤษณ์ ธีรธมโม ได้ทำวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องเทวดาในคัมภีร์จักกวัตทีปิณี” พบว่า เทวดาตามนัยแห่งข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ผิดกันแต่ว่าในคัมภีร์จักกวัตทีปิณีนั้นค่อนข้างจะพิสดารมากกว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะผู้แต่งพระสิริมังคลาจารย์มีจุดประสงค์เพื่อที่จะให้ผู้ศึกษาตามรับรู้ความเพลิดเพลิน ความสนใจของความเป็นเทวดา คัมภีร์จักกวัตทีปิณีได้กล่าวถึงเทวดาไว้เป็นลำดับจำนวนมากมาย พระพุทธศาสนาให้การยอมรับว่าเทวดามีอยู่จริง เทวดามาจากมนุษย์คือมนุษย์มีพฤติกรรมสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ ทำให้เกิดเป็นเทวดาได้ (พระจักรกฤษณ์ ธีรธมโม, 2558)

เทวภูมิประกอบด้วยสวรรค์ 6 ชั้น 1) จาตุมหาราชิกา 2) ดาวดึงส์ 3) ยามาภูมิ 4) ดุสิตาภูมิ 5) นิมมานรดีภูมิ 6)ปรนิมมิตตวสวัตติภูมิ สอดคล้องกับ พินิจ สุขสถิตย์ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรในพระไตรปิฎก” พบว่า เทวดาจัดเป็นสัตว์โลกที่ยังมีกิเลสเหมือนมนุษย์ เทวดามีภูมิที่อยู่ของตนเรียกว่าเทวโลก เฉพาะที่เกี่ยวข้องมี 6 ชั้น โดยแบ่งตามระดับอานิสสงส์ของบุญกุศลที่ได้กระทำเรียงจากระดับต่ำไปหาระดับสูงคือชั้นจาตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตตวสวัตติ สมบัติของเทวดามีลักษณะพิเศษกว่าของมนุษย์ โลกของเทวดาเป็นแดนสวยสุขของสัตว์โลกที่ได้กระทำกุศลกรรม ลักษณะทางกายภาพของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกก็มีความงามเลิศและมีอายุยืนกว่ามนุษย์ (พินิจ สุขสถิต, 2537)

ภพภูมิ หมายถึงสถานที่เกิดทั้งที่เป็นเชิงนามธรรมระดับจิตและเชิงรูปธรรมที่เป็นสถานที่ของสัตว์ เป็นที่อยู่ของเทวดาและสัตว์โลกที่ได้กระทำกรรมไว้ แล้วกรรมส่งไปเกิดและอยู่ที่ภพภูมินั้น สอดคล้องกับ พระมหา เศรษฐา เสฏฐมโน(2553) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในไตรภูมิพระร่วง” พบว่า วิวัฒนาการของโลก กำเนิดของมนุษย์และสิ่งแวดลอมต่าง ๆ ใน 31 ภูมิ และความสำคัญของไตรภูมิพระร่วงก็อยู่ที่ การสอนให้เห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่ง แม้การไปเกิดในสุคติภูมิก็ไม่มีคณแน่นอน ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารต่อไป การบรรลุพระนิพพานเท่านั้นที่ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. เผยแพร่ผลงานวิจัยให้แก่บุคคลทั่วไปและสถาบันการศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัยได้ทราบ เพื่อจะได้นำข้อมูลการวิจัยไปประยุกต์ใช้
2. กำหนดให้นำผลการวิจัยเป็นตัวอย่างการเขียนวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน
3. จัดให้เผยแพร่องค์ความรู้แก่นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำวิจัยเรื่องการปฏิบัติเพื่อไปสู่พรหมโลกตามหลักพระพุทธศาสนา
2. ควรทำวิจัยเรื่องการปฏิบัติที่ทำให้ไปเกิดในภพภูมิ 31 ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท
3. ควรทำวิจัยเรื่องวิเคราะห์ความเชื่อด้านภพภูมิของชาวพุทธกับชาวฮินดูพราหมณ์

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้เนื่องจากบุคคลหลายฝ่ายที่ได้ช่วยเหลือในครั้งนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางการศึกษาด้านพุทธศาสนา และปรัชญา ระดับปริญญาโท และขอขอบคุณอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ดร.ประสงค์ พรหมศรี ที่ได้ให้ คำปรึกษาตลอดจนตรวจสอบข้อบกพร่อง พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาของ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาท วิชา รวมถึงผู้เขียนตำรา หนังสือ บทความต่าง ๆ ที่ผู้ศึกษาได้ค้นคว้า และนำมาอ้างอิงในงานวิจัยครั้งนี้ คุณค่า อันเกิดจากการวิจัยครั้งนี้ ขอมอบบูชาพระคุณบิดา มารดา ครู อาจารย์ ผู้มีพระคุณทุกท่าน และครอบครัวที่ได้ ให้กำลังใจในการทำวิจัยจนสำเร็จไปด้วยดี

บรรณานุกรม

- พระจักรกฤษณ์ อีระธมโม. (2558). ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องเทวดาในคัมภีร์จักกวัตทีปนี. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระใบฎีกาคำปุ่น ธมฺมทินโน. (2561). การศึกษาความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ของชาวดำบลสี่แก้ว อำเภอ เมือง จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาเศรษฐา เสฏฐมโน. (2553). การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในไตรภูมิพระร่วง. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2546). ปริมาณโสติกะมหาอริยมัตถสังคหฎีกา วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกกะ และปฏิสนธิจตุกกะ ปริจเฉทที่ 9 เล่ม 1 สมถกรรมฐานที่ปนี. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : สนองการ พิมพ์.
- พฤตมาจารย์ วิพุทธโยคะ. (2547). หลักการปลูกบ้านและการตั้งศาลต่าง ๆ. กรุงเทพฯ : ลานอโศก เพรส กรุ๊ป.
- พินิจ สุขสถิต. (2537). การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรในพระไตรปิฎก. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 10. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.